

DOI: 10.31548/hspedagog13(1).2022.24-30

УДК 378.6.04-057.87

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

В. А. БУДЕГАЙ, аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: budegayva1997@gmail.com

Анотація. У статті здійснено аналіз наукових джерел щодо особливостей формування інклюзивної культури в студентської молоді. Проаналізовано зарубіжний і вітчизняний досвід формування інклюзивної культури у студентів в умовах інклюзивного освітнього середовища закладу вищої освіти. Автор відзначає, що саме соціальні працівники покликані стати провідниками ідей гуманізму, доступності, життєтворчості, сприяти зміцненню можливостей та забезпеченню рівних прав таких громадян. Тому у підготовці майбутніх соціальних працівників особливого значення набуває утвердження інклюзивної культури як складного багатогранного цілісного утворення, що забезпечує успішне виконання професійних функцій. Метою статті є дослідження та узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду формування інклюзивної культури в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Зарубіжний досвід формування інклюзивної культури у студентів закладів вищої освіти визначається здатністю закладу використовувати всі цінності інклюзії, які впливають на здатність здобувача вищої освіти до культурного самовизначення та самореалізації в діяльності, незалежно від ознак психофізичного розвитку або соціального статусу, спрямованого на позитивну адаптацію та інтеграцію в суспільство.

Ключові слова: інклюзивна культура, інклюзивні цінності, інклюзія, соціальна робота.

Актуальність

(Introduction). Одним із шляхів імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, згідно з «Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими, шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики. На особливу увагу заслуговують громадяни, які потребують соціально-медичну, юридичну, психолого-педагогічну, матеріальну й іншу допомогу, охорону морального, фізичного і психічного здоров'я. Саме соціальні працівники покликані стати

провідниками ідей гуманізму, доступності, життєтворчості, сприяти посиленню можливостей та забезпечення рівних прав таких громадян. Тому в підготовці майбутніх соціальних працівників особливої вагомості набуває оволодіння інклюзивною культурою як складного, багатоаспектного інтегрального утворення, яке забезпечує успішне виконання професійних функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що закордонні та вітчизняні дослідники досить детально займаються вивченням проблем щодо формування інклюзивної культури студентської молоді та у суспільстві в цілому. Окремі аспекти проблеми формування інклюзивної культури висвітлено в працях українських науковців А. Колупаєвої, Г. Давиденко, С. Миронової, Н. Софій, П. Таланчука,

А. Шевцова та ін. У працях дослідників Ф. Амстронга, Б. Барбера, М. Девіса, Дж. Беллоу, Х. Кербо, С. Корлетта, Д. Купера та ін. розкрито особливості організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти зарубіжних країн. Аналіз наукового доробку вітчизняних і зарубіжних вчених які безпосередньо або опосередковано торкаються проблематики формування інклюзивної культури молоді, дозволяє стверджувати про те, що вже склались підвалини створення теоретичних засад розвитку цього явища, що підвищує актуальність окресленої проблеми, свідчить про її недостатню розробленість у педагогічній теорії і практиці підготовки фахівців соціальної сфери.

Мета (Purpose). Мета дослідження полягає в узагальненні зарубіжного і вітчизняного досвіду формування інклюзивної культури в освітньому середовищі закладів вищої освіти.

Методи (Methods). Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати (Results). На сучасному етапі розвитку суспільства для всіх громадян актуалізується потреба у формуванні інклюзивної культури особистості за принципами визнання різноманітності, рівності та справедливості, співробітництва, участі, спільності. В контексті вікової чутливості саме студентські роки є періодом особистісно-професійного та культурного розвитку особистості. Тому варто звернутися до зарубіжного і вітчизняного досвіду формування інклюзивної культури у студентів закладів вищої освіти.

Так в університетах Великої Британії одним із пріоритетних напрямів організації освітнього процесу є розвиток інклюзивної культури. У працях І. Далі [10], П. Овсейко [10], Л. Пололі [10], Л. Едмундс [10], Д. Цівіан [10], на прикладі організації освітнього процесу в Оксфордському та Кембриджському університетах, які

впроваджують нові способи залучення найталановитіших студентів, незалежно від особливостей психофізичного розвитку, з'ясовано ключові стратегічні пріоритети. Автори зазначають, що університети прагнуть «сприяти розвитку інклюзивної культури», просуванню гендерної рівності та різноманітності для всіх студентів, викладачів і співробітників, забезпечуючи їм постійну лідерську позицію в науковій та освітній галузі [10].

У Відкритому університеті Великої Британії, в декларації політики закладу вказується на максимальній участі студентів з інвалідністю в усіх сферах життя університету, гарантії здобуття якісної освіти відповідно до розумових здібностей та адаптації навчальних матеріалів до індивідуальних потреб студентів. Забезпечується доступність і можливість навчання в університеті всіх бажаючих, незалежно від ступеня важкості вад здоров'я, повноцінне життя в університетському середовищі через культивування принципів інклюзії, подальше їх трудовлаштування чи забезпечення умов для перекваліфікації [13].

В політиці університету м. Едмонтон штату Альберта (Канада) визначальними є розвиток інклюзивної культури та супроводу студентів з особливими потребами з повним їх доступом до університетських послуг та самореалізації кожного відповідно до можливостей і здібностей [14].

В університетах США теоретичну основу технології вищої інклюзивної освіти складає філософія незалежного життя, тобто необхідність створення рівних можливостей для навчання відповідно до потреб студентів з особливими освітніми потребами та участі в житті колективу. Важливо зазначити, що технологія включає створення позитивного соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі закладу освіти, функціонують групи взаємної підтримки, проводяться тренінги толерантності та

спілкування з роботодавцем при влаштуванні на роботу [3].

У Малайзії соціальна модель, яка пропагує інклюзивні цінності, норми, культуру, сприйняття і систему підтримки, служить в Університеті Путра Малайзія вектором для роботи в напрямку розширення прав і можливостей студентів з особливими освітніми потребами. Ця модель підтримана гаслом «нічого про нас без нас!», що підкреслює важливу роль людей з особливими потребами у вираженні своєї думки і захисту своїх прав з метою підтримки свого добробуту [5].

Отже, зарубіжний досвід формування інклюзивної культури в студентів університетів визначається спроможністю закладів вищої освіти задіяти усі цінності інклюзії, які впливають на здатність особистості студента до культурного самовизначення і самореалізації у діяльності, незалежно від особливостей психофізичного розвитку чи соціального статусу, спрямовану на позитивну адаптацію та інтеграцію в соціум.

У законі України «Про освіту» інклюзивне навчання визначається як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [4].

В цьому ж законі знаходимо трактування інклюзивному освітньому середовищу, яке трактується як – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

У законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [4] зазначаються, що соціальне формування та розвиток молоді ґрунтується на наступних принципах: повага до загальнолюдських цінностей, прав

людини і прав націй, історичних, культурних, національних особливостей України, її характеру; безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації політики та програм, що стосуються суспільства в цілому та молоді зокрема; доступ до соціальних послуг для кожного молодого громадянина та рівність правових гарантій; відповідальність держави за створення умов для саморозвитку та самореалізації молоді; єдність зусиль держави, усіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у сфері суспільного становлення та розвитку молоді; відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за дотримання Конституції України, законодавства України. Тобто на законодавчому рівні звертається увага на формування інклюзивної культури здобувачів освіти.

Так, в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова, створено Науково-методичний центр освіти та соціальної реабілітації осіб з обмеженнями життєдіяльності, який не лише контролює, регулює створення соціально-психологічних умов для студентів з особливими освітніми потребами, а й проводить роботу з розвитку інклюзивної культури в учасників освітнього процесу: комунікативні тренінги, заходи з оздоровлення студентів у спортивно-оздоровчому таборі, заняття фото- та відеостудій, участь в реалізації проєктів «Мистецтво для всіх» та «Комп'ютерний дизайн» тощо [7].

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Університет «Україна») відкритий для молоді неоднакового рівня підготовки, диференційованих соціальних можливостей і з різним станом здоров'я. Тому в університеті серед пріоритетних напрямів соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю є: практика

соціально-педагогічної підтримки студентів з особливими потребами життєдіяльності у вищих навчальних закладах, благодійна та волонтерська діяльність, виховання здорового способу життя та профілактика негативних явищ, культурна та туристично-екскурсійна діяльність, здійснення різноманітних проектів [11].

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України активно Центр соціально-психологічної реабілітації, який позиціонується як місце проведення тренінгів, групових занять для студентів з метою формування інклюзивної культури та активне впровадження в життя методик відновлення здоров'я (арт-терапія, ароматерапія, фітотерапія, апітерапія, іпотерапія, стрес-менеджмент тощо) [1].

Формування інклюзивної культури студентів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя здійснюється спільно з роботою студентського тьюторського центру «Разом», який розробляє і реалізує комплекс заходів для взаємодії з особливими категоріями студентів з метою підвищення якості освітнього процесу, активізації самовиховання і самовдосконалення студентів, розвитку студентської відповідальності й ініціативи [6].

Отже, формування інклюзивної культури у вітчизняних закладах вищої освіти спрямовано на всебічне застосування цінностей інклюзії та принципів інклюзивної культури: забезпечення рівного доступу до можливостей особистісного навчального, наукового, творчого зростання та самореалізації; можливості освоєння нових навичок соціалізації та інтеграції; виховання толерантних взаємостосунків; збереження і відновлення здоров'я; активна культурно- та інформаційно-просвітницька діяльність.

Варто зазначити, важливим складником процесу розвитку

інклюзивної культури є формування позитивної громадської думки щодо молоді з особливими потребами.

У дослідженнях Е. Абдулотіпової [12], Е. Рамазанової [12], А. Чупанова [12], які вони проводили спільно з студентами-волонтерами виявили низку проблем, серед яких: недостатня обізнаність громадян про взаємодію, про спілкування з особами які мають ті чи інші порушення, з синдромом Дауна, розладами аутистичного спектру або ж психічними розладами. Недолік знань у спеціалістів, переважно архітекторів, будівельників, які створювали архітектуру будівель та умови для відпочинку, дозвілля, подорожей містом та транспорту та розваг для масового населення. Також завдяки моніторингу було виявлено, що багато батьків не хочуть, аби їхні діти брали участь в заходах або ж перебували з дітьми, які мають психофізичні порушення. Тобто у населення та фахівців, які мають забезпечувати високий рівень життя таких людей – відсутній необхідний рівень сформованої інклюзивної культури, що негативно впливає на розвиток усього інклюзивного простору в суспільстві [12].

У працях науковців Денисова О., Леханова О., Понікарова О., Понікарова В., Гудіна Т. інклюзивна культура розглядається, як фундаментальна основа культури інклюзивного суспільства, в якій віддається перевага різноманітним потребам, підтримується, накопичується суспільством, надаючи можливість досягти високих результатів відповідно до цілей інклюзивної освіти та забезпечення, збереження, прийняття, співробітництва та стимулювання безперервного розвитку фахівця та суспільства в цілому. Складові інклюзивної культури фахівців включають сприйняття цінностей і норм інклюзії, готовність до взаємодії в інклюзивному суспільстві, усвідомлення потреби в нових знаннях та навичках,

соціальна відповідальність за результати інклюзії [2, с. 5].

У лютому 2020 року в приміщенні Єврейського музею та Центру толерантності відбулося засідання робочої групи Агентства стратегічних ініціатив «Соціальні ініціативи», де розглядалися проекти спрямовані на створення інклюзивного середовища для людей з обмеженими можливостями та проекти у сфері організації дитячого відпочинку та культурно-освітнього туризму. Серед них був проект команди Центру толерантності «Культура Inc», анонсований у темі «Створення інклюзивного середовища для людей з обмеженими можливостями в різних організаціях та установах». Команда Центру толерантності створила онлайн-платформу для навчання у сфері інклюзивного культурного волонтерства з метою побудови комунікації з людьми на культурній платформі: з порушенням зору; з порушеннями слуху; з розладами спектру аутизму; з психічними розладами інтелекту.

До цільової групи проекту було залучено працівників закладів культури та культурні волонтерів. Адже, ключовим підходом до створення умов, що відповідають сучасним вимогам до безбар'єрного середовища, є не лише оснащення культурних просторів необхідним обладнанням та технічними рішеннями, а й підготовка компетентних фахівців які здатні запроваджувати інклюзивну культуру та можуть супроводжувати інклюзивних осіб на всіх етапах [8].

Отже, інклюзивна культура, в якій домінує повага до особистості, гуманістичний підхід до створення безперешкодного середовища та забезпечення рівних можливостей для всіх, де цінується та поважається різноманіття та неможливі будь-які форми дискримінації – шлях до побудови інклюзивного суспільства. Тому майбутні фахівці, що отримали спеціальність «Соціальна робота»

мають володіти відповідними знання з питань «особливих» осіб, прав і потреб осіб з інвалідністю та перешкодами для реалізації цих прав в українському суспільстві, володіти базовими знаннями про потреби та можливості надати маломобільним групам доступ до того самого фізичного середовища.

Висновки і перспективи (Discussion). У статті обґрунтовано актуальність формування інклюзивної культури як складника загальної культури особистості, адже розвиток українського суспільства потребує нових стратегій та підходів до її формування. При цьому необхідно враховувати існуючі тенденції міжнародної політики, глобальні інноваційні підходи до вирішення проблем осіб з інвалідністю і передовий досвід. З'ясовано, що зарубіжний і вітчизняний досвід формування інклюзивної культури в студентів університетів визначається спроможністю закладів вищої освіти задіяти усі цінності інклюзії (визнання різноманітності, рівності та справедливості, співробітництва, участі, спільності), які впливають на здатність особистості студента до самовизначення і самореалізації у різних видах діяльності, незалежно від особливостей психофізичного розвитку чи соціального статусу, спрямовану на позитивну адаптацію та інтеграцію в соціум.

Список використаних джерел:

1. Альтанова А. Центр соціально-психологічної реабілітації URL: <https://nubip.edu.ua/node/93954>.
2. Denisova O., Lekhanova O., Ponikarova V., Gudina T. Inclusive culture of kindergarten, school, college and university teachers. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2019/1/shsconf_ictdpp2018_10002.pdf
3. Жаворонков Р. Н. Технология высшего инклюзивного образования инвалидов, применяемая в Соединенных Штатах Америки. URL: <http://www.rnp.mesi.ru/images/>.

4. Закон України «Про освіту».
URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Kamarulzaman A. Potential for Providing Augmented Reality Elements in Special Education via Cloud Computing / Kamarulzaman Ab Aziza, Nor Azlina Ab Aziz, Anuar Mohd Yusof, Avijit Paul // *Procedia Engineering*. Vol. 41. 2012. P. 333–339. URL:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705812025672/pdf>.

6. Качалова Т. В. Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти. URL:
<http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/956/1/8.pdf>

7. Мартинюк Т. А. Соціальна інтеграція молоді з інвалідністю: монографія. Луцьк: Волинськполіграф, 2021, 332 с.

8. Мохнач К. В., Несына С. В. Понятие «инклюзивная культура педагога» в психолого-педагогической литературе. URL: <https://phsreda.com/e-articles/140/Action140-74896.pdf>

9. Nugraheni Dwi Budiarti & Sugito. Creating inclusive culture of elementary schools: a case study in karangmojo sub-district gunungkidul regency. *The International Journal of Social Sciences*. Vol. 6, No. 2, May 2018. URL:
<http://journal.scadindependent.org/index.php/jipeuradeun/article/view/237>

10. Ovseiko P. V., Pololib L. H., Edmundsa L. D., Civianb J. T., Dalyc M., Buchana A. M.. Creating a more supportive and inclusive university culture: a mixed-methods interdisciplinary comparative analysis of medical and social sciences at the University of Oxford. URL:
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03080188.2019.1603880>

11. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики: метод. посіб. / Базиленко А., Таланчук І., Давиденко Г. та ін.; за загальною редакцією А. Базиленко. Київ: Талком, 2020. 128 с.

12. Chupanov A. H., Abdulatipova E. A., Ramazanov E. A. Inclusive Culture As The Basis For The

Acceptance Of People With Disabilities. URL:
<https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2018.09.108>

13. Холл Дж. Студенты-инвалиды и высшее образование. *Журнал исследований социальной политики*. 2004. Т. 2, № 1. С. 115–126.

14. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології: монографія. Київ: „МП Леся”, 2009. 484 с..

Reference

1. Altanova A. Tsentr sotsialno-psykhologichnoi reabilitatsii URL: <https://nubip.edu.ua/node/93954>.

2. Denisova O., Lekhanova O., Ponikarova V., Gudina T. Inclusive culture of kindergarten, school, college and university teachers. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2019/11/shsconf_ictdpp2018_10002.pdf

3. Zhavoronkov R. N. Tekhnolohyia vysshheho ynkliuzyvnoho obrazovanyia ynvalydiv, prymeniaemaia v Soedynennykh Shtatakh Ameryky. URL: <http://www.rnp.mesi.ru/images/>

15. 4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

16. Kamarulzaman A. Potential for Providing Augmented Reality Elements in Special Education via Cloud Computing / Kamarulzaman Ab Aziza, Nor Azlina Ab Aziz, Anuar Mohd Yusof, Avijit Paul // *Procedia Engineering*. Vol. 41. 2012. P. 333–339. URL:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705812025672/pdf>.

4. Kachalova T. V. Formuvannia inkliuzyvnoi kultury zakladu vyshchoi osvity. URL:
<http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/956/1/8.pdf>

5. Martyniuk T. A. Sotsialna intehratsiia molodi z invalidnistiu: monohrafiia. Luts'k: Volynpolihraf, 2021, 332 s.

6. Mokhnach K. V., Nesyna S. V. Poniatyie «ynkliuzyvnaia kultura pedahoha» v psykhologo-pedahohycheskoi lyterature. URL: <https://phsreda.com/e-articles/140/Action140-74896.pdf>

7. Nugraheni Dwi Budiarti & Sugito. Creating inclusive culture of elementary schools: a case study in karangmojo sub-district gunungkidul regency. The International Journal of Social Sciences. Vol. 6, No. 2, May 2018. URL: <http://journal.scadindependent.org/index.php/jipeuradeun/article/view/237>

8. Ovseiko P. V., Pololib L. H., Edmundsa L. D., Civianb J. T., Dalyc M., Buchana A. M.. Creating a more supportive and inclusive university culture: a mixed-methods interdisciplinary comparative analysis of medical and social sciences at the University of Oxford. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03080188.2019.1603880>

9. Sotsializatsiia molodi z osoblyvymy osvithimy potrebamy: krashchi

praktyky: metod. posib. / Bazylenko A., Talanchuk I., Davydenko H. ta in.; za zahalnoi redaktsiieiu A. Bazylenko. Kyiv: Talkom, 2020. 128 s.

10. Chupanov A. H., Abdulatipova E. A., Ramazanova E. A. Inclusive Culture As The Basis For The Acceptance Of People With Disabilities. URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2018.09.108>

11. Khol Dzh. Studenty-ynvalydy y vysshee obrazovanye. Zhurnal yssledovanyi sotsyalnoi polytyky. 2004. T. 2, № 1. S. 115–126.

12. Shevtsov A. H. Osvitni osnovy reabilitohii: monohrafiia. Kyiv: „MP Lesia”, 2009. 484 s.

PECULIARITIES OF FORMATION OF INCLUSIVE CULTURE OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

V. A. Budegay

Abstract. *The article analyzes scientific sources regarding the peculiarities of the formation of an inclusive culture among student youth. The foreign and domestic experience of forming an inclusive culture among students in the conditions of an inclusive educational environment of a higher education institution is analyzed. The author notes that it is social workers who are called to become leaders of the ideas of humanism, accessibility, life creativity, to contribute to strengthening opportunities and ensuring equal rights of such citizens. Therefore, in the training of future social workers, the establishment of an inclusive culture as a complex multifaceted holistic education, which ensures the successful performance of professional functions, is of particular importance. The purpose of the article is to research and generalize the foreign and domestic experience of forming an inclusive culture in the educational environment of a higher education institution. The foreign experience of forming an inclusive culture among students of higher education institutions is determined by the ability of the institution to use all the values of inclusion, which affect the ability of the student of higher education to cultural self-determination and self-realization in activities, regardless of the signs of psychophysical development or social status aimed at positive adaptation and integration into society. The formation of an inclusive culture in domestic institutions of higher education is aimed at the comprehensive application of the values of inclusion and the principles of inclusive culture: ensuring equal access to opportunities for personal educational, scientific, creative growth and self-realization; the opportunity to acquire new socialization and integration skills; promote tolerant relations; preservation and restoration of health; active cultural information and educational activities. In terms of the formation of an inclusive culture in the higher education system, the author highlights the values of inclusion (recognition of diversity, equality and justice, cooperation, participation, togetherness), which affect the student's ability to self-determination, self-realization in various types of educational, future professional and creative activities, which promotes positive socialization and integration into society.*

Key words: inclusive culture, inclusive values, inclusion, social work.